

LŐCSEI PÉTER

Weöres Sándor Petőfi-mozaikja

A 200 éve született Petőfi életéről, műveiről monográfiák, tanulmánykötetek, méltatások sora született; nehezen megszámlálható vers és más műfajú vallomás is. Megírásukhoz az önkéntelen viszonyulás mellett a kerek évfordulók, a március 15-ei megemlékezések, a szoboravatások is számos alkalmat teremtettek. A végtelennek tetsző sorból a XIX. század második felének költőit (Arany, Madách, Kozma Andor, Vajda János, Reviczky), a Nyugat néhány alkotóját (Ady, Kosztolányi, Juhász Gyula, Babits, Szép Ernő, Illyés Gyula) említem. A második világháború után többek között Pilinszky János (*Levél Petőfi Sándorhoz*), Utassy József (*Zúg Március*), Szilágyi Domokos (*Szemből, halál; Héjjasfalva felé*), Petri György (*Sándorhoz*) és Esterházy Péter (*Petőfi, a légtornász*) vallott róla és rajta keresztül önmagáról, koráról. A hatalmas korpuszban bőségesen akadnak politikai áthallások, esztétikai és erkölcsi hitvallások. Közhelyes megoldások is. A szerzők gyakran szembesítették saját koruk állapotát a szabadelvű, republikánus Petőfi eszményeivel. Az egyes kurzusok pedig rendre a maguk képére kívánták formálni, „fősodorra” nyilvánítani a szabályoknak nem engedelmességet és líráját.

*

Weöres Sándornak Petőfihez és költészetéhez való viszonyát nem csupán a 200. évforduló miatt érdemes áttekinteni. Bár nem írt róla könyvet, mint Illyés, sem esszét, mint Babits, többféle műfajban értékelte; részletesebben mindössze az *Irodalomtörténet* kérdéseire vallott róla. Petőfi-képének mozaikja azonban hiányos maradna, ha csupán ezekre a válaszokra hagyatkoznánk. Megnyilatkozásaiból a teljesség igénye nélkül említem iskolai dolgozatait, leveleit, doktori értekezésének részletét, beszélgetőcéduláit, verseit és több interjúját. Nevének említése nélkül is szólt beállítódásuk közös és eltérő jellemzőiről. Ars poeticájáról, világképéről sokat elárulnak ezek az olykor ellentmondó ítéletek. Ezen sem csodálkozhatunk, ugyanis eltérő összefüggéseket érintve több évtized alatt születtek. Volt, amikor

vizionálva aggódott. A tőle gyökeresen különböző Pilinszky nem véletlenül azonosította szenvedélyes alkatát a kivont karddal és a lovasrohammal. Közéleti írásai erős szónoki hatáskeltő elemeket tartalmaznak. Gyakran szerepelnek bennük „hasznos rugóra járó” költői kérdések, túlzások, párhuzamos gondolatritmusok, ellentétek, refrének. Értelmi és érzelmi meggyőzésük következetes logikára épül. A prófétai küldetés tudat, a versek témaválasztása, poétikai eszköztára kortárs olvasóit és utókorát is megosztotta.

*

Weöres Sándor 1976-ban (Garas Kálmán fotója)

Weöres – katonatiszt édesapja miatt is – apró gyermekként hallott az első világháború és a forradalmak eseményeiről. Zárkózott személyiségű, koraérett, könyveket bújós személyiséggé fejlődött, aki a pajtások helyett a felnőttek társaságát kereste. Mitológiai tudását, filozófiai, teológiai kételyeit velük tudta megosztani. Az olvasottakat, beleértve a magyar és a világirodalom klasszikus alkotásait, fiatalon asszimilálta. Groteszk szemléletű írásai mellett korán jelentkeztek ismeretelméleti felvetései.

Úgy érezte, nem válhatna „tudományos filozófussá”; felvetődő bölcséleti kérdéseit lírájában kívánta kifejezni. Amíg Petőfit kétségbe ejtette az a lehetőség, hogy talán értelmetlen a küzdelem a világ jobbá alakításáért, Weöres nemigen bízott a kedvező változásban. A „mindegy” és a „mégsem mindegy” kérdését többször is rezignáltan, íróniával vagy mély fájdalommal fogalmazta meg. Idézhetem a *Háborús jegyzetek* zárlatát: „Míg az Ész-Embert sírjába kísérik, / temető árkában, gyász-nóta mellett / az Új-Embert nemzik titkos szerelmek. / Az is majd elkínlódik ezer évig”. Cíálhatom a *Történelem* utolsó sorait: „mindig a valóság hihetetlen, / élünk-forgunk és semmi változás”. Sötét tónusú strófája kimaradt a *Rongyszőnyeg* második összeállításából: „Nincs vigasztalanabb a történelemnél: / uralkodik az örült, fejünknek szegzett szekercével, / s ha

Gyakran szólt verseinek ihlető forrásairól. Nem hevíttette az eredetiség, nem hallgatta el, hogy irodalmi élményei milyen ösztönzést adtak számára. Ezek elsősorban nem tartalmi mozgatórugók voltak. Vallotta: „A költészetnek nem témákra van szüksége, hanem struktúrákra, faktúrákra”². Terjedelmes életművében természetesen előfordul közvetlen élményrögzítés, alkalmi reflektálás is. Nyilván nem véletlen, hogy egy részük gyengébb minőségű, és közülük több is kimaradt köteteiből. A nemegyszer szónokias, logikus vonalvezetésű Petőfi-versekkel szemben a költészetet inkább mint „illogikát” fogta föl. Úgy is gyakorolta. Kedvelte a paradoxonokat, gyakran élt meghökkenítő fordulatokkal. Némelyikben kötekedő, játékos vagy egyenesen polgárpukkasztó énje kapott hangot, de többségükben fölszikkasztó, líráját megvilágító gondolatokkal találkozunk. Bódy Gábor érdeklődésére ezt válaszolta: „Legfontosabb, hogy az ember törődjön azokkal a dolgokkal, amik az életet megelőzték, és az élete után jönnek. Tekintve, hogy az emberélet 60-70-80 év, nagyon ritka, kivételes esetben 100 év, és azt körülveszik azok az évmilliók, amikre az ember fizikai élete nem terjed ki, ezt érzem a legfontosabbnak. Azokkal az évmilliókkal törődni, amikor nem vagyunk. Ha valaki akár hittel, akár hit nélkül elkezd törődni az élet-egésszel, akkor mindent át kell, hogy értékeljen. És egy olyan költészetben, mint az enyém, nem is lehet eligazodni annak a tudása nélkül, hogy a fizikai, az érzelmi és az értelmi síkok fölött ott van még az intuitív sík, és afölött ott van az időtlen”³.

Vázlatos áttekintésben az időrend és a tematika alapján csoportosítom Weöres Sándornak Petőfit és műveit jellemző gondolatait. Olyan beszélgetéseiből is idézek, amelyek kimaradtak interjúkötetéből és a vele foglalkozó könyvekből. Néhány esetben a köteteiben előforduló szerkesztői tévesztésekre is felhívom a figyelmet.

*

Petőfi nevével és egy-egy versével a magyarok többsége óvodásként vagy alsó tagozatos iskolásként találkozik. Weöres Sándor is korai olvasmányai közé sorolta: visszatekintéseiben Schiller és Shakespeare drámái mellett többször is Vargha Gyula, Kozma Andor, Szabolcska Mihály, Csokonai

---

² TÓBIÁS ÁRON, *A MŰZSÁK látogatása Weöres Sándor és Károlyi Amy költőknél*, Múzsák, 1970/4, 14.

³ BÓDY GÁBOR, *Nárcisz és Psziché – Beszélgetés Weöres Sándorral egy készülő film alkalmából II*, Filmvilág, 1978/9, 15.

össze. Megfigyelései rokonságot mutatnak azokkal a megállapításokkal, amelyeket később doktori dolgozatában fejtett ki:

„A kettő közül az első a képek láncán egy-egy villantás által csodálatos, tiszta, napsugaras teljességgel mutatja be az alföldi élet jellemző mozzanatait. A költő például csak annyit mond a tüskerózsáról, hogy sötétvörös, és olyan, mint egy vérző csillag és hogy »imitt-amott« van és ezzel mindent megmondott, az egész jelleget is, a szemlélő jólesését is, ami nem az idegen elismerő bámulása, hanem a visszatérő otthonos öröme, hogy újra látja a rég-ismerteket.

Ezzel szemben a »Kutyakaparó« csupa fagyos merevséget, csupa nyirkos szürkeséget, csupa lehangolót tár elénk. De a költő nem kerül a nyomasztó hangulat hatása alá, tréfálkozó és ötletsütögető nevetgélessel vesz mindent tudomásul és amennyire belesimul a költő maga is a »Kiskunság« egész hangulatába, a maga ép kedélyével, itt éppen annyira kívülálló marad. Milyen mesteri: a költő egy szót sem ír önmagáról és mennyire ott van, az egészséges emberi sajnálkozásával, minden kép, minden ötlet, minden fordulat mögött.”⁷

Weöres Sándor 1938-ban félreérthető pamfletet írt Illyés Gyulához.⁸ Sárközi Györgynek így fogalmazta meg célját:

„Versemmel azt akartam mondani: az lesz a sorsa Illyésnek is, mint Petőfi-nek és az elnyomottakért harcoló többi nagy költőnek: elveit éppen azok az elnyomók fogják a legnagyobb hévvel hangoztatni. Tudod, hogy milyen alakok szoktak ágálni egy-egy halott költő nevében, nagyon rossz szobrok alatt és nagyon gyanús közéleti cirkumstanciák közt; ismerek például a hivatalos és félhivatalos Petőfi-ünnepélyeket; nos, Illyésnek is nyilván ez lesz a sorsa, miért éppen ő lenne kivétel.”⁹

⁷ Weöres Sándor *diákori versesfüzete, iskolai dolgozata, levelei* = Műhely, 1992, vendégszerkesztő TURBÓK András Bertalan, 76–77. Weöres *A vers születése* című doktori dolgozatában az *Egy telem Debrecenben* és *A vándorlegény* című versekre hivatkozott. „Némelyik motívum sorozatosan átélt élményekből származik...” WEÖRES Sándor: *Egybegyűjtött prózai írások*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2011, 91, 92.

⁸ Weöres Sándor: *Illyés Gyulának; Csöngé, 1938. okt. 21.* = WSL^{ev.} II., 203. A vers tudomásom szerint csupán az *Egybegyűjtött levelek*ben jelent meg. Érthetetlen módon kimaradt az *Elhagyott versek* című kötetből.

⁹ Weöres Sándor *Sárközi Györgynek; Csöngé, 1938. okt. 26.* = WSL^{ev.} II., 204. Weöres Illyésről Sárközi Györgynek és másoknak is úgy nyilatkozott, hogy jelentős, megkerülhetetlen költőnek tartja. Halála után verssel búcsúzott tőle.

éppen az, hogy bármilyen temperamentum és humánus mutakozhatik benne, csak méltóképpen mutakozzék”¹².

Várkonyi Nándorral levelek és beszélgetőcédulák segítségével cserélt eszmét. Az alkotói típusokról szóló gondolatait minden bizonnyal a harmincas évek végén vagy a negyvenes évek elején rögzítette. A „személyi tárgyú” és az „univerzális” művészeket állította szembe. Ítéletét ekképp enyhítette: „Sophokles, Shakespeare, Kalidasza: par exc. univerzálisak. Goethe, Petőfi, Heine: a szerepes, magatartásos egyének. (Persze ez inkább *jelleg*-, mint *érték*-megállapítás. Egyéni szimpátiám az I. csoporté, de ezt nincs jogom értékmérőül venni)”¹³.

Földessy Gyula, az Ady-filológia megalapozója pályájának elején két kötetet adott ki Petőfiről. Alighanem ezek ihlették Weöres 1944-es versét. Hogy pontosan melyik fejezete vagy bekezdése, az egyelőre bizonytalan.

FÖLDESSY GYULA MARGÓJÁRA

Petőfi prófétált szebb életet
s hol marad e szebb élet?
Nem a próféta tévedett,
hanem az élet,
Nem a próféta bukott meg;
csakis az élet.¹⁴

A vágy és a valóság ellentétére építő epigrammát kihagyta köteteiből. Ezen nem csodálkozhatunk. Életművében aligha találunk példát arra, hogy bármelyik költő prófétaszerepét elfogadta volna. Ráadásul a versben említett Petőfi néhány kivételtől eltekintve (például: *Az ítélet*) nem szebb életet prófétált, hanem a szabadsághoz vezető hosszú küzdelemről beszélt.

Az ötvenes évek első fele nagyon sok polgárinak, egzisztencialistának, defetistának minősített szerzőnek is a szilenciumot jelentette. Az asztalfióknak írt Weöres-művek között volt a *Mahrub veszése*, a *Mária*

¹² WEÖRES Sándor, *A vers születése* = Uő., *Egybegyűjtött prózai írások*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2011, 80.

¹³ Weöres Sándor keltezés nélküli autográf feljegyzése Várkonyi Nándornak. Környezetében a harmincas évek végének, negyvenes évek elejének kiadványaira vonatkozó utalások vannak. (Magántulajdon. Ezúton köszönöm meg Kende Katának, hogy rendelkezésemre bocsátotta őket.)

¹⁴ WEÖRES Sándor, *Földessy Gyula margójára* (1944. április–május) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 289.

E világ mikor szünteti be
 Folytonos, förtelmes kloakáját,
 Hol szétrágott étel, rothadt szírom,
 Kőtörmelék, madártoll, Babylon,
 Hullá, okádék, álm
 Hömpölyög egy-folyáson?
 Hol a torkolata?
 Gyerünk innen haza!

A sötét látomásban sűrítve tűnik föl az állati, a növényi és az emberi lét kilátástalan nyomora, megállíthatatlan körforgása. A megválaszolhatatlan kérdéseket irracionális felszólítás zárja. Hiszen a „förtelmes kloaka”, a „rothadás”, az „okádék”, a „hulla” a valóság (az elérhető haza).

Hiába mondaná bárki, akár Pilinszky szavaival: „E világ nem az én világom...” – a vágyott haza legfeljebb az életem túli lét lehet. Mindennek Weöres költészetében több előzménye volt. Közülük az első még diákkorában, 1928-ban vagy ’29-ben született, és a *Céltalanul* címet kapta.¹⁶ Ebben az egymondatos anaforikus gondolatrítmusban az egyetemes gyötrelmet jeleníti meg. A hosszú felsorolás Sisyphus szenvedésével kezdődik, és a tárgyak, állatok, növények, elvont fogalmak, sőt a „céltalan Isten” szenvedésén át ível saját nyomorúságának kimondásáig. Az „Egy másik világ küldött engem” (1941) sejtése és a „nem élni könnyebb” (1950) gondolata rendre visszatér lírájában; változatai a *De profundis*-ban (1942) és a *Harmadik szimfóniában* (1943) is tetten érhetők. A Rákosi-kor nyomasztó világáról vázlatok, töredékek sorában számolt be. A *Négy sorosban* (1951) ezt írta: „Az élet álm. Mindamellet / mért álmodunk ilyen förtelmet? / Mért zabálunk és mit okádunk, / hogy ilyen gyilkos álmod látunk?”¹⁷ Sok tekintetben rokon ezzel a *[Morzsák I.]* szerkesztői cím alatt szereplő sóhaja: „Könnyelműség volt megszületni. Azt hittem, legalább pár szót lehet szólni, ha nem is követik. De még csak sikertelen kísérletre sincs mód; kár volt idejönni”¹⁸.

Petőfi születésének 150. évfordulóján az *Irodalomtörténet* szerkesztőségének kérdéseire válaszolt. Kiemelte, hogy az ünnepelt nem sok jót jelentett szellemi arculatának kialakításában. Ezt részben a korabeli iskolák

¹⁶ WEÖRES Sándor, *Céltalanul* = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek, I. m.*, 106.

¹⁷ WEÖRES Sándor, *Négy soros* (1951. május) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek, I. m.*, 374.

¹⁸ WEÖRES Sándor, *[Morzsák I.]* = WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött prózai írások, I. m.*, 325. Szerkesztői botlás, hogy cím nélkül, betű szerint szerepel az *Elhagyott versek* 373. oldalán is.

„TE ZUHATAGOS VAD BÉRCI PATAK”

Petőfi, te örökifjú angyal,
 Te voltál napfényes mosollyal,
 Élő tűzzel, haragos viharral.
 Nem vártad meg a rút öregséget,
 Megöletted a huszonhat évet
 Mindazzal, mit ád
 egy hosszú élet.²²

*

A Petőfi nevét tartalmazó, a költeményeit átíró és a nevében megszólaló műveken kívül más versek összevetése is eredményeket hozna. Kinek ne jutna eszébe például a következő Weöres-sorok olvasásakor az *Egy estém otthon*:

„Anyám szemében kapzsi féltés.
 Apám szemében görbe vád –
 hogy megjöttem, fölhozta mégis
 a legvénebb üveg borát.”

(Hazatérés)

Írásom címe mozaikot ígért. Munkám során a terjedelem és a rendelkezésemre álló anyag eleve önkorlátozásra szorított. Reménykedem abban, hogy a hagyaték részletes feltárása kiegészíti, pontosítja majd ezt a töredezett képet.

---

²² WEÖRES Sándor, *Te zuhatagos vad bérci patak* (1971) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 453.

